

ગઈ કાલે જ મહેન્દ્ર મેઘાણીનો અમેરિકાથી ફોન હતો, તમે ચારપાંચ મિનિટ ફાળવી શકશો ને ! હું એક કાવ્ય વાંચું છું, સાંભળજો.

એ કાવ્યનો સારાંશ કંઈ એવો હતો કે ક્રિસમસ નજીક છે અને કવિને એની વ્યસ્તતામાંથી અચાનક જગાડે છે. એને યાદ આવે છે એનાં માતાપિતા, ભાઈભાંડુ સાથે વિતાવેલા પ્રેમના, મસ્તીના દિવસો. હવે બધાં ત્યાંથી ચાલ્યા ગયાં છે, પોતાની દુનિયામાં વ્યસ્ત છે. માનો સ્નેહભર્યો સ્પર્શ ફરકી ઊઠે છે. ઉંબરે ઊભી રહીને પ્રતીક્ષા કરતી માનો ચહેરો મનમાં સાકાર થઈ જાય છે, અને પરિવાર સાથે તહેવાર ઊજવવા એ અધીર બની જાય છે.

આમ તો આવા પ્રકારની ઘણી કવિતાઓ કે લેખો લખાયા હશે. આપણને થાય એવડી તે વળી શી મોટી વાત કવિએ કહી નાંખી !

છેલ્લી પંક્તિઓ મને યાદ રહી ગઈ....

I am going home,

this christmas.

Do you ?

આ ‘દુ યુ’ બે શબ્દો લખીને કવિએ પરિવારથી વિછોડાયાની એમની વાતમાં આપણને સૌને શામિલ કરી દીધા. ફોનમાંથી આવતો એમનો ભાવવાહી સ્વર અને છેલ્લી પંક્તિઓ બોલતાં અમારી બંનેની આંખ ભીની થઈ ગયેલી.

અત્યારે આ નાનોસરખો પ્રસંગ તમારી સાથે શેર કરવાનું એટલે મન થયું કે એક અંગ્રેજી અખબારમાં બોક્સ કરીને મૂકેલું નાનું લખાણ વાંચ્યું, કંઈક આવા પ્રકારનું, સૌ સાંભળજો હો !

પુસ્તકનો મૃત્યુદંટ વાગી ચૂક્યો છે.

ઘડીભર આઈપોડ, લેપટોપ, સ્માર્ટ ફોન બાજુ પર મૂકી દો.

થોડી વાર શોક મનાવી લો.

કોઈ ટેકનોસાવી પત્રકારે ચબરાકિયા લખાણ તરીકે મૂક્યું હોય કે એટલી જગ્યા ભરવા લખી નાંખ્યું હોય. જે હોય તે પણ ‘પુસ્તકોનો મૃત્યુદંટ’ શબ્દ જ થયરાવી મૂકે તેવો છે.

આપણે જાણીએ છીએ કે યુગ ટેકનોલોજીનો છે. સમૂહ-માધ્યમોની બોલબાલા છે. શ્રીકૃષ્ણના મુખની જેમ લેપટોપમાં સમગ્ર બ્રહ્માંડ સમાયું છે.

કબૂલ કરીએ કે પુસ્તક ખર્ચાળ છે, કડાકૂટ છે એમાં. પ્રેસનો ખર્ચ, નિભાવ, કાગળો, દુકાનો અને ગોડાઉનો, કર્મચારીઓના પગાર અને લેખકોની (બિચારી બાપડી) રોયલ્ટી એ બધાંનું રૂપાંતર પુસ્તકની છપાયેલી કિંમતમાં થાય છે. પાછું પુસ્તકો અમુક જગ્યાએ જ મળે. આજના વ્યસ્ત સમયમાં દૂર દૂર સુધી કોણ પુસ્તક લેવા જશે ? એ ભય સામે પ્રકાશકોએ Dial a Book યોજના અમલમાં મૂકી, ખાસ યોજનામાં સભાસદો બનાવ્યા, અમુક પૈસા ભરનારને વરસે-દિવસે અમુક રકમનાં પુસ્તકો... કાર્યક્રમો...

તો સામે દશ્યશ્રાવ્ય માધ્યમોનો જોરદાર હુમલો છે. બરાબરકી ટક્કર. ટી.વી. સિરિયલો અપ્સરા બની વાંચનયજ્ઞના ઋષિઓનો તપોભંગ કરે છે. એની મનમોહક અદાઓ પર ભલભલા વારી જાય છે. મેટ્રો સિટીઝમાં રોજેરોજ હજારો લોકોને લાંબી મુસાફરી કરવી પડે છે. અત્યાર સુધી લોકલ ટ્રેનમાં ઘણા મુસાફરોના હાથમાં મેગેઝીન જોવા મળતાં. હવે કાનમાં ઇયરપ્લગ ભેરવીને, પવનમાં ઝૂલતી વૃક્ષોની ડાળીઓ જેવા ઝૂલતા, હાથમાં મોબાઇલ સાથે મુસાફરી કરતા દેખાય છે. (મુંબઈમાં કાનમાં ઇયરપ્લગ ભરાવી, દુનિયાથી બેખબર લોકલમાં અને પાટા કોસ કરતાં રોજ યુવાનયુવતીઓનો રોજેરોજનો મૃત્યુઆંક ઘણો ઊંચો છે.)

ટી.વી. આવ્યું ત્યારે સાહિત્યકૃતિઓને નજરે નિહાળીશુંનો કેવો ઉમળકો હતો ! શરૂઆતમાં એવું થયુંય ખરું. 'તમસ', 'શ્રીકાંત', 'મિરઝા ગાલિબ', 'કચ્છી ધૂપ', 'ભારત એક ખોજ' લાંબી યાદી થઈ શકે. મુંબઈ-ગુજરાતી ચેનલ પરથી 'તુલસીક્યારો', 'વેવિશાળ', 'દરિદ્રનારાયણ', 'વળામણાં' ગુ.સા.ની ઉત્તમ ટૂંકી વાર્તાઓ... કેવી સરસ કૃતિઓ કર્યાંનું યાદ છે. તો અમદાવાદ ચેનલ પરથી પણ સરસ કામ થતું હતું.

પણ હવે તો બાટલીમાંથી જીન નીકળી ગયો છે અને હુકમ મેરે આકકા કહેતાં કુરનિશ બજાવી કેવી કેવી માંગ પૂરી કરી રહ્યો છે એ કહેવાની શી જરૂર ?

એક સમયે 'આકાશવાણી' પણ તાજગીસભર કાર્યક્રમો કરતું.

વસુબહેને તેમના અનુભવની એક સરસ વાત કરી હતી.

ત્યારે વસુબહેને મુંબઈ કેન્દ્રનાં નિયામક હતાં. મારા ઘરની જ બાજુમાં રેડિયોસ્ટેશન. પપ્પા પાસે લેખ - નાટક માટે ઘરે આવે. અમે બાજુના રૂમમાં બેસી ગપ્પાં મારીએ, ચા-નાસ્તો કરીએ. પપ્પા લખતા હોય. પપ્પા તે જ વખતે લખી આપે ને વસુબહેને સ્ક્રિપ્ટ લઈને જાય.

રાજકોટ કેન્દ્રમાં હતા ત્યારે એમણે પ્રયોગ કર્યો હતો. કવિ દુલા કાગનું મજાદર ગામે અવસાન થયું. આકાશવાણીએ અંજલિ તો આપી, પણ વસુબહેનને થયું દુલા કાગ તો આપણું ભૂષણ. એમને વિશેષ અંજલિ આપવી જોઈએ. તેમના મૃત્યુના માસીસાને દિવસે ગામમાં જે ડેલી પર બેસતા ત્યાં કલાકારો એન્જિનિયર્સને લઈને એ ગયા. આમ તો હથેલી જેવડું ગામ. પણ ગામેગામથી પગે ચાલીને ગાડાં, ટ્રેક્ટર, બસમાં લોક ઠલવાવા માંડ્યું. લોકો પોતાના કવિને અંજલિ આપવા આવી પૂગ્યા.

કાર્યક્રમે જમાવટ કરી. લોકસાહિત્યના અમર કવિને અસંખ્ય લોકોએ અંજલિ આપી. તેમનાં પત્નીએ કહ્યું, ‘બેટા ! તારા બાપુ વડલાની વાત કરતા. એમાં અસંખ્ય પંખીઓ આશ્રય પામ્યા. એક દી વડલામાં આગ લાગી. વડલાએ કહ્યું, તમારે પાંખો છે. ઊડી જાઓ. મારી કાયા બળીને ભસ્મ થશે ત્યારે તમે એ પર આવીને કિલ્લોલ કરશો તો મારા જીવને શાતા વળશે. બેટા, તું તારા બાપુની ભસ્મ પર ટહુકો કરી શાતા આપવા આવી.’

માધ્યમોની આ શક્તિ, એની આ પહોંચ સાથે શું શું ન થઈ શકે ? પણ શું થાય છે તે તો આપણી નજર સામે છે. આપણો તો લોકશાહી દેશ. જેને જેમ ઉચ્ચાર કરવા હોય, રેડિયાળ રજૂઆત કરવી હોય તેને સ્વતંત્રતા. ગણ્યાગાંઠા નિષ્ઠાવાન મૌલિક વિચારવાળા આયોજકો-અફસરોની સામે કહેવાતા પ્રોફેશનલ્સની મોટી ફોજ.

કુછ ભી હો સકતા હૈ.

વસુબહેને એક રમૂજ વાત નોંધી છે.

૩૦મી જાન્યુ. સવારે ૧૧ વાગ્યે શહીદોની સ્મૃતિમાં. ૧૧થી ૧૧ અને બે મિનિટ મૌન પાળવામાં આવે છે. મૌનનો સમય પૂરો થતાં યંત્રવત્ ઉદ્ઘોષકે જાહેર કર્યું કે આપ ૧૧થી ૧૧ અને ૨ મિનિટ સુધી મૌનનો કાર્યક્રમ સાંભળી રહ્યા હતા.

ઇ બુક્સ, ઇન્ટરનેટ વગેરે વીજાણુ માધ્યમો આવકાર્ય તો છે જ. હોય જ. બદલાતા સમય સાથે તાલ મેળવ્યા વિના તો શી રીતે ચાલે !

એક તો પુસ્તકપ્રકાશન ખર્ચાળ. જુદા જુદા વિષયો, રુચિનાં પુસ્તકો તો અધધ થાય. બધાંને સમાવવાં ટૂકો જોઈએ. દૂર દૂર પહોંચાડવાનું અઘરું અને મોંઘું. પુસ્તકો પોતે પણ મોંઘાં, તેથી નાનાં નાનાં સ્થળોએ ગ્રંથાલયો ઊભાં કરવાં પરવડે નહીં. એક કમ્પ્યુટર અને ટેલિફોનની લાઇન લેવી સસ્તી પડે. એકમાં જ અસંખ્ય પુસ્તકો અને બીજું બહુયે, પણ એક સમયે એક જ વાંચી શકે. કમ્પ્યુટર રિસાય, નેટવર્કના પ્રોબ્લેમ... તો કોણ મનાવે – રીપેર કરે, રોજેરોજ બદલાતી ટેકનોલોજીને લીધે આજે મોંઘું કમ્પ્યુટર ખરીદો એ જૂનું પણ થાય અને ભંગારનીય સમસ્યા.

જેમને પરવડી શકે, જે ટેકનોલોજીનો ઉપયોગ કરી શકે તેમને માટે ઇલેક્ટ્રોનિક્સનો જય હો ! દુનિયાને કોઈ પણ છેડે, કોઈ પણ સમયે એક ક્લિક અને પુસ્તકભંડારનાં દ્વાર ખૂલ જા સિમસિમની જેમ ખૂલી જાય.

પણ પુસ્તકપ્રેમીઓનીયે સંખ્યા કમ નથી. પુસ્તકોના વેચાણમાં તેજી આવતી જ રહે છે. ચોક્કસ માહિતી માટે ઇન્ટરનેટ રીતસર કામધેનુ છે. પણ લાંબો સમય, સતત સ્ક્રીન સામે બેસી રહેનાર થાકી જાય છે, આંખો દુખે છે, ઝગમગતો પડદો નુકસાન પણ કરે છે.

પુસ્તકપ્રેમીઓ પોતાનો મોરચો સંભાળતાં કહે છે કે પુસ્તક છાપવા એક જ વાર વીજળીની જરૂર પડે. બસ પછી નેટવર્ક, બેટરી કે પ્લાગની જરૂર નથી પડતી. નાનું,

રૂપાળું ગમે ત્યાં લઈ જાઓ. જરૂર છે તો સાચ, બધા જ પ્રકાશકોનાં પુસ્તકોના એક બુકસ્ટોરની. જુદા જુદા પ્રકાશકોનાં પુસ્તકો એક મોટા સ્ટોરમાં સાથે મળે તો એ નવું મહાતીર્થ થશે. અંદર નાનું કાફે હોય, આરામદાયક બેઠક હોય, તો ચોક્કસ પુસ્તકપ્રેમીઓ આવશે.

આવો એક સહિયારો પ્રયાસ થાય એવું સ્વપ્ન સેવવામાં કશું નુકસાન નથી. એવી જગ્યાએ બ્રાઉઝર્સ અને ખરીદનાર બંને આવશે.

મારા ઈમેઇલ પર મહેન્દ્ર મેઘાણીએ મોકલી હોત તો હું વાંચી લેત પણ કોઈ પુસ્તકનાં પાનાં ફેરવતાં, અજાણ્યા કવિની કવિતા જોઈ એમને સ્પર્શી ગઈ અને ભાવભરી રીતે વાંચી કે અમારાં વચ્ચે સંવેદનાનો સેતુ બંધાયો.

કમ્પ્યુટર ભાવવિભોર થઈ કવિતા વાંચી સંભળાવી શકશે ! મને કહી શકશે...

**I am going home
this christmas,
Do you ?**